

M. van Tielhof, *Banken in bezettingstijd. De voorgangers van ABN AMRO tijdens de Tweede Wereldoorlog en de periode van rechtsherstel* (Amsterdam, Antwerpen: Contact, 2003, 368 blz., €24,90, ISBN 90 254 1106 1).

De ontvangst van honderden brieven met vragen over de aanwezigheid van joodse financiële activa tijdens en na de Tweede Wereldoorlog is voor de ABN AMRO Bank in 1999 aanleiding geweest om M. van Tielhof zonder beperkende inhoudelijke instructies de opdracht te verlenen daar het nodige onderzoek naar te doen en erover te rapporteren. Dit gebeurde op basis van de archieven van de destijds nog bestaande grotere banken, die uiteindelijk in de ABN AMRO holding zijn opgegaan. Maar daarnaast heeft Van Tielhof ook gebruik gemaakt van archivalia elders en zich een weg weten te vinden in de overstelpende literatuur. Het resultaat is een overzichtelijk en goed leesbaar boek. De kwalificatie 'prettig' is hier niet het passende woord, want de lotgevallen van de joden (en anderen) ten gevolge van de nationaal-socialistische waanzin blijven een onvoorstelbare schande die altijd opnieuw uiterst somber stemt.

Na een beknopte inleiding over de positie van de grotere banken en de joden in ons land, legt de auteur in het eerste hoofdstuk uit dat de door haar behandelde instellingen in het algemeen anti-Duits waren en ook trachtten te handelen. Dit verhinderde niet dat zij — zo blijkt in het volgende hoofdstuk — uit vrees voor drastische ingrepen van de bezetter hun joodse personeel veelal vroeger hebben ontslagen dan in het overige bedrijfsleven het geval is geweest.

De hoofdstukken 3 tot en met 6 zijn het relaas van de lamentabele wijze waarop de joden van hun bezittingen en bewegingsvrijheid werden beroofd. De banken hebben in meerdere of mindere mate pogingen gedaan om dat schrijnende proces af te remmen, maar door dreigende sancties van het straffe bezettingsregime waren de mogelijkheden daartoe niet ruim. Wel waren banken en commissarissen er gedeeltelijk als de kippen bij toen provisie viel te verdienen aan het te gelde maken van het bij de door de bezetter in het leven geroepen pseudo-filiaal Sarphatistraat van de Bank Lippmann, Rosenthal (afgekort: Liro) in Amsterdam geconcentreerde joodse effectenvermogen. De banken meenden zo de liquidatie daarvan in Duitsland te voorkomen en hun verlies aan joodse klandizie enigszins te kunnen compenseren.

In hoofdstuk 7 komt het minder deprimerende onderwerp van de relatie tussen de banken en het verzet aan de orde. Die werd pas belangrijk toen in 1943 de financiële ondersteuning van het toenemende aantal onderduikers diende te worden gearrangeerd.

Twee hoofdstukken gaan over de gebeurtenissen na de oorlog. Hierin komen eerst de persoonlijke behandeling van het zo jammerlijk kleine aantal overlevende joden en de zuivering van het bankpersoneel ter sprake. Daarna schetst Van Tielhof de moeizame weg van de restitutie van geconfisqueerd vermogen, het — wat zij noemt — drama van het rechtsherstel en de schadevergoedingen waarover de financiële instellingen en joodse organisaties het in de jaren 1990 eens wisten te worden. Het boek besluit met een hoofdstuk met conclusies en drie beknopte bijlagen over de relatie tussen de behandelde banken en de ABN AMRO holding, de roof van joodse kunst (bedoeld wordt kennelijk: kunstbezit) en de gijzeling van directeuren en enkele medewerkers.

Banken in bezettingstijd is gebaseerd op een systematisch en degelijk onderzoek van de feiten. Dit heeft zijn neerslag gevonden in een nuchtere en — zoals P. W. Klein terecht op de achterzijde van het werk schrijft — onbevooroordeelde uiteenzetting. Van Tielhof heeft haar best gedaan de verleiding te weerstaan het optreden van personen in het erbarmelijke treurspel vanuit de gemakkelijke naoorlogse leunstoel af te kraken. Zij heeft zich goed weten te verplaatsen in de destijds heersende bijzondere omstandigheden zonder overdreven mild in haar

oordeel te zijn. Wat dit betreft lijkt de terloopse opmerking (31) over een ‘totaal gebrek aan politiek inzicht’ van Wilhelmina in haar Londense jaren een uitschieter.

Over een deel van de behandelde onderwerpen is — ook in het recente verleden — al het nodige geschreven, maar dit belet niet dat het boek een nieuw licht op de gebeurtenissen doet schijnen door deze vanuit de positie van het bankwezen te beschouwen. Verder blijkt duidelijk dat de wijze van opereren van de grotere banken (door Van Tielhof herhaaldelijk met het germanisme ‘grootbanken’ aangeduid) geenszins identiek was. Dit versterkt het genuanceerde beeld van deze geschiedenis.

Af en toe is de auteur wellicht wat stellig. Zo meent ze (120-121) in afwijking van L. de Jong (en Presser) dat ‘men’ wel degelijk geloof hechtte aan de schaarse berichten over het noodlot van de gedeporteerde joden. Verder noemt Van Tielhof de beruchte Wannseeconferentie (64) ‘een beslissende stap’ op weg naar de moord op de joden, maar dit is alleszins de vraag. (P. Klein, *Die Wannsee-Konferenz vom 20. Januar 1942. Analyse und Dokumentation*, 5.)

Ten slotte twee kleine onnauwkeurigheden: het Liro-kantoor Sarphatistraat (77) lag niet in de eigenlijke Jodenbuurt. (Statistische mededelingen van het Bureau van statistiek der gemeente Amsterdam, no. 123, De verkiezingen in 1946, 7.) In de tweede plaats zou het gezien de spelling van de namen van de door Van Tielhof behandelde banken consequent zijn geweest om ‘Joodsche Raad’ (onder andere 121) met ch te schrijven. Een en ander doet uiteraard niet noemenswaardig af aan de bijzondere kwaliteiten van het boek, waarvan de impliciete conclusie is dat de waarheid in het midden ligt.

W. L. Korthals Altes

I. Schiweck, ... *weil wir lieber im Kino sitzen als in Sack und Asch. Der deutsche Spielfilm in den besetzten Niederlanden 1940-1945* (Dissertatie Düsseldorf, Niederlande-Studien XXVIII; Münster, New York, München, Berlijn: Waxmann, 2002, 452 blz., ISBN 3 8309 1106 8).

De Nederlandse televisie is herhaaldelijk verzocht om ‘die mooie Duitse film’ uit te zenden, waarvan men in de oorlog zo genoten had. Deze mooie film was *Die goldene Stadt*, een Ufa-film onder regie van Veit Harlan met in de hoofdrol de lieflijke Kristina Söderbaum. Deze film uit 1942 was dé absolute bezettingskaskraker in Nederland, waarover in oktober 1943 werd meegedeeld dat er in elk geval meer dan anderhalf miljoen kaartjes waren verkocht. In dat jaar 1943 waren in totaal 55,4 miljoen kaartjes in Nederland verkocht, tegen 40,4 miljoen in 1939. Toegegeven, er was ook een toeloop van Duitse soldaten en andere Duitse officials, die voor half geld binnen mochten, maar het resultaat is indrukwekkend. Het was dan ook niet gek dat deze film onderwerp van een stevige discussie was tijdens een conferentie in 1990 over amusement en propaganda in de bioscoop tijdens de bezetting. De één vond het een antisemitische *Blut- und Boden-film*, die absoluut niet in het openbaar vertoond mocht worden en de ander vond dat wij dat er nu in zagen, maar dat het publiek in 1943 het een leuke en onderhoudende film vond, waarbij het kleurgebruik ook zeer tot de verbeelding sprak. Ook Ingo Schiweck ontkomt niet aan *Die goldene Stadt* in zijn proefschrift over de Duitse speelfilm gedurende de bezetting. Zelf neemt hij in zijn inleiding nogal omslachtig afstand van de tijdens de genoemde conferentie nog welig tierende tegenstelling tussen goed en fout. Voor een Nederlands publiek is het een opsomming van wat ze al weten en een Duits publiek zal er mijns inziens niet mee uit de voeten kunnen.

In een kleine 400 pagina’s schildert Schiweck de verschillende Duitse en niet-Duitse organi-